

Lagen om grupprättegång – bakgrund och framtid

Replik från Trygg-Hansa

av Mats Holmerson och Mats Ericsson

Mats Holmerson

I Nordisk Försäkringstidskrift nr 2/2005 har Per Henrik Lindblom lämnat en bred och insiktsfull redogörelse för tillkomsten av lagen om grupprättegång. I artikeln redovisas vidare hittillsvarande erfarenheter av lagen och frågan ställs om lagen har någon framtid. I ett särskilt avsnitt "Rättshjälpen och försäkringsbolagen – från likhet inför lagen till olikhet inför bolagen" uttalas en skarp kritik mot de försäkringsbolag som meddelar rättsskyddsförsäkring och särskilt mot Trygg-Hansa. Då vi medverkat i de bedömningar och de åtgärder som införandet av lagen föranledde inom Trygg-Hansa vill vi helt kort lämna en replik på Per Henrik Lindbloms artikel.

Mats Ericsson

Utgångspunkter

De bedömningar som redovisas här nedan gjordes under hösten 2002 efter riksdagens beslut att införa lagen och inför en översyn av rättsskyddsförsäkringarna för konsumenter och företag.

En första utgångspunkt för vår replik är att riksdagen på sin tid antog lagen, trots de starka invändningar som riktades mot den från näringslivet, och bland annat från Försäkringsförbundet, i lagstiftningsärendet. Fråga var 2002 för Trygg-Hansa hur bolaget skulle ställa sig till de ekonomiska risker, och möjligheter, som lagen då bedömdes kunna medföra för bolaget, inte att motarbeta lagens tillämpning eller bestånd.

En andra utgångspunkt var att Trygg-Hansa vid beslut om anpassning av sin försäkringsaffär till den nya förutsättningen hade att beakta både sina kunders behov, möjligheter och risker och att kunderna representerades av både konsumenter och näringsidkare, således tänkta käranden/gruppmedlemmar och svaranden.

En tredje utgångspunkt var att bolaget, vad avser förutsebara skadekostnader för rättsskyddsförsäkringar (och även ansvarsförsäkringar) såsom alltid måste beakta att de för-

Mats Holmerson är f. chefsjurist Trygg-Hansa Juridik Skador, nu verksam i Ersättningsrätt Mats Holmerson AB.

Mats Ericsson är stf chefsjurist Trygg-Hansa Juridik.

säkringsåtaganden som görs skall svara mot kundens verkliga behov och kunna balanseras med intäkter. Vid alla dessa överväganden måste beaktas om privat försäkring bör engageras, och i så fall, i vilken utsträckning.

Centrala frågor

Två frågor stod i centrum för bolagets analys: vilka tvister var det antagligt att lagen faktiskt skulle medföra, eller möjliggöra, som var nya i ett rättsskydds- och ansvarsförsäkringsperspektiv och hur var det antagligt att presumtiva kändeparter, gruppmedlemmar och ombud för dessa skulle agera för att i olika situationer åstadkomma finansiering för de tvister som övervägdes för domstolsprövning?

Nya typer av tvister?

Vid övervägande av den första frågan beaktades naturligtvis inte endast de erfarenheter som vunnits i rättsskyddsaffären, utan även vad som i lagstiftningsärendet särskilt uttalats angående det allmänna intresset av att tidigare icke-individuellt processbara och processimmuna anspråk skulle kunna göras gällande inom ramen för den nya rättegångsformen. Vilka var då dessa anspråk eller intressen, hur stora var de, och vilka var riskerna att anspråken skulle förbli processimmuna även framdeles då även möjlighet till alternativen organisationstalan och offentlig grupptalan införts?

Även försäkringsbolag har naturligtvis ett uttalat intresse av och en allmän demokratisk skyldighet att verka för att beslutad materiell civilrätt får genomslag i rättstillämpningen. Ansvaret för att så kan ske vilar dock i första hand på andra subjekt än försäkringsbolagen.

Bolagen har vidare, då finansiering genom rättsskydd erbjuds genom frivillig försäkring, genom en omfattningsbegränsning markerat att inte ”små” anspråk kan hävdas i tvist med finansiering genom försäkringen. Härtill kommer en självriskkonstruktion som skall ge den

försäkrade ett incitament att, vid beslut att driva en tvist, beakta inte bara prognosen för utgången i tvisten med hänsyn tagen till tvistigt belopp och grunder för anspråket, utan även för uppkommande kostnader och det slutliga ansvaret för dessa. Trygg-Hansas slutsats, i vart fall i ett inledningsskede, blev mot denna bakgrund att förekomsten av ett mycket stort antal beloppsmässigt obetydliga anspråk inte i första hand skall drivas som enskild grupptalan med finansiering genom rättsskyddsförsäkring.

Även rättsfrågor av stort intresse för större konsumentkollektiv borde i första hand, enligt bolagets överväganden vid denna tid, föras till avgörande i andra former än genom enskild grupptalan.

Under överläggningarna inom bolaget övervägdes vidare om införandet av den nya rättegångsformen kunde tänkas medföra att nya typer av tvister fördes till prövning i domstolarna. Här försökte vi bedöma om den nya möjligheten för rättegångsombuden att göra mer affärsmässiga bedömningar än tidigare vid mottagande och utförande av uppdrag kunde få betydelse vid sidan av tendenser och trender i samtiden. Detta försök till analys ledde oss till slutsatserna att t ex fortgående privatisering av tidigare offentliga tjänster, mer alerta småsparare och pensionssparare med stöd av egna kompetenta organisationer samt ett förändrat utbud av nyttigheter med nya aktörer inom försörjningssektorerna mycket väl skulle kunna medföra omfattande tvister administrerade av välutrustade ombud och väl lämpade för grupptalan om i första hand försäkringsbolagen stod för finansiering och finansiella risker.

Vi vill gärna tillägga att vi i detta försök till analys inte såg särskilda risker för skadeförsäkringsbolagen vad gäller rörelsen i övrigt.

Sammanfattningsvis bedömde vi att vid sidan av myndighetsbevakningen inom konsumentområdet särskilt möjligheten till offentlig grupptalan borde kunna hantera process-

immuna anspråk till dess försäkringsbolagen vunnit erfarenheter av den nya lagens tillämpning. Beträffande ”farhågorna”, eller möjligheterna, att rättegångsformen som sådan skulle ge upphov till en ”ny typ” av tvister kunde snart konstateras att rättegångsformen visade sig lämplig för användning av ett välorganiserat kollektiv av livförsäkringsbolagskunder. Vi avser då grupptalan mot Skandia, som utförligt redovisas av Per Henrik Lindblom. Det är kanske inte djärvt att tro att den nya lagen var en nödvändig förutsättning för en effektiv framställning från livbolagskunderna med anspråk grundade på överlåtelsen av kapitalförvaltningsrörelsen. Detta fall är av intresse av flera skäl.

Först kan konstateras att grupptalan kunde inledas trots att rättsskyddsförsäkringar inte kunde tas i anspråk. Ett mycket stort antal kunder i Skandia kunde med mycket måttliga egna insatser åstadkomma en finansiering för i vart fall inledning av förfarandet. Stämningen, och KO:s överväganden angående offentlig grupptalan, medförde ett fortsatt dynamiskt förlopp med deltagande av livförsäkringsbolagets ledning som, av redogörelsen att döma, väl skulle kunna leda till att syftet med grupptalan uppnås utan fortsatt rättegång.

De ekonomiska vinsterna för de enskilda livbolagskunderna om pågående förfarande leder till de åtgärder som yrkats i stämningen i det avskrivna målet redovisas inte i artikeln. Processföremålets värde för gruppmedlemmarna är därför okänt. Det är däremot möjligt att överslagsvis grovt beräkna det högsta sammanlagda belopp för försäkringsersättningar som gruppmedlemmarna skulle ha uppburit om de i denna egenskap skulle ha varit försäkrade för tvisten i sina hemförsäkringar. En grupp om 15 000 personer som var och en lyfter ett försäkringsbelopp om högst, som ett medeltal, 100 000 kr disponerar för den aktuella tvisten upp till 1,5 miljarder kr. En känd som disponerar en sådan krigskassa bör

kunna övertyga svaranden om att en lång rättegång kan vara det mindre attraktiva sättet att lösa tvisten. Risken för sakligt sett mindre väl motiverade förlikningar är inte helt försumbar, särskilt om den moraliska indignationen är stor inom gruppen.

Finansiering av grupprättegång

Det sist sagda leder vidare till den andra större frågan som vi inom Trygg-Hansa övervägde inför lagens ikraftträdande; hur skall enskildas grupprättegångar finansieras och vilken bör försäkringsbolagets roll vara?

I lagen ställs som en särskild processförutsättning krav på karendens ekonomiska status. Kravet är dock inte långtgående. Lagen tillåter vidare riskavtal, som underlättar karendens och gruppens finansiering av tvisten. Härutöver hänvisas i lagstiftningsärendet till förekomsten av rättshjälp och rättsskyddsförsäkringar samt erinras om möjligheten till bidrag från privata fonder och insamlingar bland allmänheten.

I lagstiftningsärendet behandlas dock inte alternativet att genom överenskommelser inom gruppen tillskapa den finansiering och det ömsesidiga stöd som en känd i sin egenskap av företrädare för gruppen rimligen måste betinga sig för att inte utsätta sig för sådana för en privatperson helt orimliga kostnadsrisker i förhållande till eget ombud och svaranden som processandet medför.

I riskavtalet kan avtalas t ex att ombudet svarar för löpande utgifter i rättegången och inte fakturerar eget arvode före huvudförhandling och dom. I sådant fall kan karend tills vidare befrias från skyldigheten att löpande betala ombudets kostnader. Det är emellertid svårt att tänka sig att en enskild fysisk person skulle vilja, eller kunna, utsätta sig för de finansiella risker som en grupprättegång mot ett större företag med ett större antal gruppmedlemmar innebär, om inte inom gruppen åstadkommes betryggande säkerhet för

finansiering av främst kärandens motparts-kostnader vid förlust i huvudsak. Fråga är då vilken medverkan från försäkringsgivare för rättsskydd för detta ändamål som lagstiftaren och Per Henrik Lindblom tänkt sig.

Av artikeln framgår att Trygg-Hansas större konkurrenter ställer ett försäkringsbelopp till förfogande för käranden i grupprättegång. Det är då fråga om ett belopp i storleksordningen 100 000 - 200 000 kr. För gruppmedlemmarna ges inte försäkringsskydd i något bolag. Ett sådant försäkringsbelopp torde vara av närmast kuriosaintresse i de grupprättegångar som kan förutses om svarandena i en större tvist väljer att bjuda motstånd av ett eller annat skäl. Frågan är därmed om försäkringsbolagen, således inte bara Trygg-Hansa, har anledning att ompröva sin nuvarande återhållsamma inställning.

Som redovisas i propositionen, sid 114, anförde Finansinspektionen och Försäkringsförbundet i lagstiftningsärendet, att det inte kan bli tal om att låta (rättsskydds-)försäkringsfrågan bli avgörande för grupptalans effektivitet som processform. Av Per Henrik Lindbloms framställning i denna del framgår närmast att processformen inte kommer att fungera som avsett om inte försäkringsbolagen medverkar till finansiering av grupprättegångar på ett effektivt sätt. Han argumenterar även för att rättegångsformen som sådan har ekonomiska fördelar framför alternativen som kommer även försäkringsbolagen till godo. Fråga är hur försäkringsbolagen skall ställa sig till detta.

Först må noteras att i vissa situationer sakliga skäl säkert kan anföras för fördelarna med grupptalan jämfört med de alternativ som står till buds. Per Henrik Lindblom, som sysslat med frågeställningarna under lång tid och gjort djupgående analyser av fungerande system och det nu i Sverige införda, pekar på fördelar och nackdelar för de berörda intressenterna med grupptalan och övriga alternativ. Han tar därvid intryck även av hittillsva-

rande erfarenheter av lagen när han för olika situationer anger för- och nackdelar med olika processformer. Hur försäkringsbolag som tillhandahåller rättsskyddsförsäkring i olika fall skulle belastas av kostnader analyseras dock inte.

Trygg-Hansa såg vid lagens ikraftträdande ingen möjlighet att göra de omfattande och insiktsfulla analyser som nu redovisas. Ansvarig personal har inte den tid eller den kompetens som lagens upphovsmän besitter efter lång tids arbete och utredning av frågeställningarna. Ej heller är det givet att de rättspolitiska mål som lagstiftaren ställt i förgrunden fullt ut kan beaktas och balanseras mot de affärsrisker som ett försäkringsbolag alltid har att särskilt beakta.

Än mindre var det möjligt att i ett längre perspektiv överblicka vad reformen kan medföra i fråga om kostnader för försäkrade parter rättsskydds- och ansvarsförsäkringar om finansiering med försäkringar tillåts. Dessa svårigheter att bedöma, förutom tvisternas art, hur parterna skulle komma att i olika situationer hantera de möjligheter som den nya lagen ger inbjöd naturligtvis till återhållsamhet i ett inledande skede. Hur långt detta skede blir går inte att förutse.

Än viktigare är följande förhållanden. Erfarenheterna från reglering av rättsskyddsskador, och ansvarsskador, talar för att parter i tvister gör sina bedömningar om vad som är sakliga skäl för det ena eller andra handlandet. Parter driver sina tvister utifrån sina skäl, som ofta men inte alltid är kortsiktigt rationella. Parter beaktar kort- och långsiktiga ekonomiska och principiella skäl, men drivs även av prestigebehov.

Vid all hantering av tvister är det som bekant viktigt att söka finna motpartens verkliga skäl för att bedöma vilka alternativ som står till buds för ett framgångsrikt eget handlande. Alla rättegångsombud har klart för sig att huvudmannens intressen alltid först skall vägas mot andra intressen i tvisten. Ett högst

rationellt skäl för en part att driva en tvist så långt det överhuvudtaget går, är att annan än parten, oberoende av utgången, svarar för uppkommande rättegångskostnader.

En rättsskyddsförsäkring fungerar normalt så att försäkringsbolaget inte gör någon bedömning av den försäkrades förutsättningar för framgång i tvisten. Försäkringen har karaktären av en allriskförsäkring, som gäller för den försäkrades civila tvister med ett större antal undantag och inskränkningar. Skaderegleringen tar sikte på att reda ut om förutsättningar finns för försäkringsskydd med beaktande i första hand av tvistens art. När försäkringsskydd beviljats fortsättes skaderegleringen genom prövning och betalning av skäligena ombudsarvoden och kostnader i övrigt. I de allra flesta skadeärenden sker all kontakt med den försäkrades ombud, som driver sin huvudmans sak, men i skaderegleringen samtidigt bevakar sina egna ekonomiska intressen som ombud.

Dessa former för skadereglering innebär att försäkringsbolaget har i det närmaste obefintliga möjligheter att bedöma om rättspolitiska eller andra skäl talar för att en viss tvist bör drivas och finansieras genom den ianspråktaga försäkringen. Lika svårt är det att bedöma om tvisten lämpligen kan hanteras mer effektivt eller till lägre kostnader än vad som sker vad avser ombud, handläggningsformer, grunder för talan, bevisning etc.

Den nu tillämpade formen för skadereglering, som är avpassad till försäkringens utformning och innehåll, kan försäkringsbolaget leva med så länge tvisterna till antal, typ, omfattning och kostnadsbelastning är kända och kan följas upp ekonomiskt. Försäkringsbolaget har så länge det ekonomiska utfallet och dess variationer är hanterliga inget behov av, eller ambition, att påverka eller ingripa i handläggningen av tvisten.

Av Per Henrik Lindbloms artikel kan närmast dras slutsatsen att försäkringsbolagens defensiva attityd i frågan om rättsskydd för

grupprättegång är ett streck i räkningen för lagstiftaren och möjligen även överraskande. Från ett försäkringsbolagsperspektiv är det dock förvånande att Per Henrik Lindblom, när det gäller just finansieringsfrågorna, inte behandlar behovet av och formerna för finansiering av kändens risker genom överenskommer inom gruppen och att han inte berör frågan i vad mån och hur rättsskyddsförsäkringar använts eller vägrats användning i de utländska rättssystem som tjänat som förebild för den svenska lagstiftningen. Dessa spörsmål berörs inte trots att riskavtalen uppmärksammas som en viktig del av finansieringsproblematiken.

Den omständigheten att en lag om grupprättegång inte behöver innehålla regler om sådana förhållanden inom gruppen utgör ju inget skäl att inte beakta den delen av tvisthanteringen när finansieringsfrågorna bedöms.

Just övervägandena i propositionen angående kändens ställning och risker framstår som ofullständiga. Lagstiftaren kan å andra sidan ha sagt sig att regelverket i sin helhet tillåter så många möjligheter för parter respektive känd-/gruppombud med kreativ förmåga och/eller god finansiell ställning att, i eget och huvudmännens intresse, finna lösningar som hanterar även dessa frågor. Grupp-talan mot Skandia visar ju på hur det går att på ett elegant sätt lägga risken för motpartskostnader vid förlust i huvudsaken på endast en juridisk person som kunnat tillskapas genom måttliga uppoffringar från (känden och) gruppmedlemmarna.

Den mer uttalade irritationen från Per Henrik Lindbloms sida mot försäkringsbolagens sätt att hantera frågor om finansiering av grupprättegångar synes ha sin grund även i ett missnöje med påstått otillräckliga försäkringsbelopp. Den problematiken avser vi inte bemöta här på annat sätt än genom konstaterandet att bolagen under senare tid börjar avvika från en tidigare gemensam nivå. Denna utveckling kan väl tänkas fortsätta.

I den här delen av repliken bör även understrykas att vissa berörda försäkringsbolag, och däribland Trygg-Hansa, tillhandahåller företagsförsäkring med rättsskyddsförsäkring och ansvarsförsäkring för företag, och att därmed frågan om tillhandahållande av rättsskydd i grupprättegång inte endast är en fråga om god ordning och lönsamhet i konsumentförsäkringsaffären.

Det sist sagda innebär å andra sidan inte att försäkringsbolaget i en fråga som den nu aktuella bör eller kan ta ställning för eller emot den ena eller andra kundkategorins intressen.

Framåtblick

En möjligen hädisk tanke nu när bolagen ett par år efter lagens ikraftträdande faktiskt visat vilken beredskap de har att (i endast ringa omfattning) erbjuda finansiering av grupprättegångar, är att konsumenterna möjligen hade kunnat få ett bättre försäkringsskydd om försäkringsbolagen hade kunnat samråda och samarbeta i saken och gemensamt erbjuda en lösning som varit ur konsumenternas synpunkt bättre än i vart fall det nuvarande skyddet. Då sådant samarbete inte är tillåtet tjänar spekulationer i den saken inget syfte.

Det sist anförda är dock av intresse vid beaktande av Per Henrik Lindbloms tanke att staten skulle i den rådande situationen med utnyttjande av lagstiftningsmakten kvalitets-säkra rättsskyddsförsäkringarna. Denna idé framstår inte som förenlig med de bedömningar lagstiftaren gjort i lagstiftningsärendet angående ny försäkringsavtalslag. Här uttalas tvärtom att lagstiftaren inte vill styra försäkringsbolagens produktutveckling.

En sådan utgångspunkt för den nya lagen om försäkringsavtal utgör naturligtvis i sig inget hinder för lagstiftaren att utreda och ta ställning för en generösare rättsskyddsförsäkring med syfte att bättre säkra konsumenternas access to justice om sådant är av nöden

och inte kan åstadkommas på annat sätt. Möjligen skulle någon form av obligatorisk rättsskyddsförsäkring, i vart fall för vissa kategorier konsumenter, kunna tillskapas med trafikförsäkringslagen som förebild. Veterligt finns dock ingen sådan försäkring i länder med jämförbara juridiska system.

Den utveckling angående användning av den nya lagen som Per Henrik Lindblom redovisar i sin artikel talar väl å andra sidan knappast för att den bristande tillgången på rättsskyddsförsäkring skulle lägga en död hand över lagen om grupprättegång. Tvärtom visar väl just exemplet Grupptalan mot Skandia att lagen i sin nuvarande utformning, och med nuvarande former för finansiering av uppkommande kostnader, är allt annat än en papperstiger. Om detta är bra eller dåligt skall vi, som författat denna replik, inte ha någon synpunkt på.

Avslutande betraktelser

När Trygg-Hansa samtidigt med lagens ikraftträdande i sina försäkringsvillkor öppet redovisade hur bolaget ställde sig i frågan om utnyttjande av konsumenträttsskyddsförsäkring för kärande och gruppmedlem i grupprättegång vidtog bolaget en åtgärd som måste ses som lojal mot lagen och lagstiftaren. Denne, liksom verksamma rättegångsombud och försäkrade konsumenter i Trygg-Hansa, visste därmed vilka förutsättningar som förelåg och hur konsumenterna och deras ombud skulle hantera frågan om finansiering av grupprättegång om sådan fråga aktualiserades för dessa försäkrade som tänkt kärande eller gruppmedlem. De kunde varken då eller senare med stöd av gällande försäkringar, lagen eller andra åtaganden ställa berättigade krav mot bolaget.

Trygg-Hansas ställningstaganden är inte uttryck för illvilja eller sabotage eller en ambition att förmå lagstiftaren till ändring av den lag som försäkringsbranschen haft invändningar mot under tillkomstskedet. Bolaget har

dock i sina överväganden om vilket försäkringsskydd som kan erbjudas sedan lagen trätt i kraft beaktat de invändningar och farhågor angående lagen från t ex näringslivet som kommit till uttryck i lagstiftningsärendet.

Hur utvecklingen gestaltar sig framdeles kan ingen veta. På en konkurrensmarknad kan Trygg-Hansa, eller annat konkurrerande försäkringsbolag, mycket väl finna det förenligt med sina intressen att erbjuda försäkrade konsumenter ett utvidgat försäkringsskydd, allt dock beroende på de erfarenheter som vinnas och som kan läggas till grund för kalkylerade risktaganden. Nya åtaganden, som bedöms realistiska och välgrundade, brukar på en fungerande marknad följas av anpassningar från övriga aktörer.

Den utveckling på detta område som vi får se under kommande år kommer att följas av Trygg-Hansa och sannolikt också av den övriga branschen med största uppmärksamhet mot bakgrund av de stora förhoppningar som lagstiftaren uttalat angående lagens syfte och användningsområde, det förhållandet att lagen uttalat ger advokatkollektivet ett nytt eget affärsintresse i tvisthantering samt förändringarna i övrigt i tiden med ökande privatisering och internationalisering.

Inte minst genom den starka betoningen av rättegångsombudets på kärandesidans roll i grupprättegången har vi sett den nya lagstiftningen som något av ett paradigmskifte inom konsumenträtten. Den lagstiftning och de myndigheter som tillskapats för bevakning av konsumentintressena har uppenbarligen bedömts som otillräcklig för att effektivt hävda konsumenternas rätt. Genom den nya lagstiftningen skall fristående advokater ges tidigare otillåtna ekonomiska incitament för att verka för konsumentintressen. Med dessa incitament skall de åta sig uppgiften att med den kompetens de har och den nya teknik som står till buds samordna och företräda stora grupper av konsumenter med även mindre anspråk mot starka näringsidkare.

Vi som interna juridiska rådgivare säger inte att den av lagstiftaren nu valda metoden att hävda konsumentintressen är fel eller icke ändamålsenlig. Vårt råd till vår principal har dock varit att de nya reglerna är sådana att det inte går att med bästa fantasi eller största skarpsinne, om vi nu besuttit sådant, förutsäga hur rättsskyddsaffären skulle utvecklas vid olika åtaganden för käranden och gruppmedlemmar i grupprättegång.